

Ks. Arkadiusz Domaszek SDB

UKSW – Warszawa

ORCID 0000-0002-7118-3102

Wizytacja – ważny obowiązek prawny przełożonych zakonnych

Słowa kluczowe: wizytacja, zakon, instytut zakonny, przełożeni, prawo kanoniczne

Keywords: visitation, religious order, religious institute, superiors, canon law

Prawo kanoniczne formułuje szereg obowiązków prawnych dla przełożonych zakonnych. Służą one dobru wspólnemu całego instytutu zakonnego, jak również samym zakonnikom. Jednym z nich jest wizytacja kanoniczna wspólnot. Z jednej strony, jest to rozwiązanie prawne istniejące od stuleci, niemal od samych początków życia zakonnego. Z drugiej strony, życie konsekrowane musi mieścić się w realiach aktualnego czasu i miejsca. W związku z tym wraz z omówieniem przedmiotowych norm prawa kanonicznego w tej materii należy zastanowić się nad wyzwaniem, jakie łączą się współcześnie z organizacją i przeprowadzaniem wizytacji we wspólnocie zakonnej.

1. Cel, zakres i przedmiot wizytacji

Instytucja wizytacji kanonicznej należy do pierwotnej praktyki życia zakonnego i zarazem stanowi jedno z ważnych uregulowań¹. Rozwój życia zakonnego, w tym powstawanie kolejnych domów zakonnych (klasztorów), wymagało nakreślenia odpowiedzialności prawnej przełożonych i zasad nadzoru, w sytuacji gdy określone klasztory podlegały władzy tego samego przełożo-

¹ Por. A. Jimenes Echave, *La visita canonica, identidad juridica y application canonica* (can. 628), „Commentarium pro Religiosis” 103 (2022), s. 31–32.

nego zakonnego². Celem głównym wizytacji była troska o wierne zachowywanie charyzmatu i dyscypliny zakonnej oraz przeciwdziałanie ewentualnym nadużyciom życia zakonnego. Rozwój życia monastycznego i związanej z nim praktyki wizytowania z czasem został ujęty w normach prawnych; można wskazać, że np. w XII i XIII wieku (od 1119 roku) istniała w zakonie cystersów formalna instytucja prawna (wizytacji)³. W pierwszym *Codex Iuris Canonici* z 1917 roku kwestię wizytacji kanonicznej regulowano odpowiednio w can. 511 (obowiązki przełożonych zakonnych) oraz w can. 512 (obowiązki ordynariusza miejsca)⁴.

W obecnie obowiązującym Kodeksie prawa kanonicznego zagadnienie wizytacji normuje kan. 628:

- § 1. Przełożeni, którzy na podstawie własnego prawa instytutu zostali powołani do tego zadania, powinni w określonym czasie wizytować domy i zakonników sobie powierzonych zgodnie z przepisami wspomnianego prawa własnego.
- § 2. Biskup diecezjalny ma prawo i obowiązek wizytować, także w zakresie dyscypliny zakonnej:
 - 1° klasztory niezależne, o których mowa w kan. 615⁵;

² Por. B.W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Księga II, Lud Boży. Część III, Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, Lublin 1990, s. 83.

³ Por. tamże.

⁴ „Miores religionum Superiores quos ad hoc munus constitutiones; designant, temporibus in eisdem definitis, omnes domos sibi subiectas visitent per se, vel per alios, si fuerint legitime impediti”, *Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* [dalej: CIC 1917], 25 maja 1917, AAS 9 II (1917), s. 1–593, can. 511; „§ 1. Ordinarius loci per se vel per alium quinto quoque anno visitare debet: 1.° Singula monialium monasteria quae sibi vel Sedi Apostolicae immediate subiecta sunt; 2.° Singulas domos sive virorum sive mulierum Congregationis iuris dioecesani. § 2. Visitare quoque eodem tempore debet: 1.° Monasteria monialium, quae regularibus subduntur, circa ea quae clausurae legem spectant; imo etiam circa alia omnia, si Superior regularis ea a quinque annis non visitaverit; 2.° Singulas domos Congregationis clericalis iuris pontificii etiam exemptae, in iis quae pertinent ad ecclesiam, sacrarium, oratorium publicum, sedem ad sacramentum poenitentiae; 3.° Singulas domos Congregationis laicalis iuris pontificii non solum in iis, de quibus in superiore numero, sed etiam in aliis, quae internam disciplinam spectant, ad normam tamen can. 618, § 2, n. 2. § 3. Quod ad bonorum administrationem attinet, serventur praescripta can. 533–535”; tamże, can. 512. Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 641–643. Ogólne wskazówki co do przeprowadzenia wizytacji, por. także D. Kiesch, *Wizytacja wyższego przełożonego zakonnego*, <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/zagadnienia-prawne/kiesch-dominik-ofm-wizytacja-wyzszego-przelozonego-zakonnego-70248/> (dostęp: 27 kwietnia 2024).

⁵ Norma kodeksowa dotycząca wizytacji klasztoru mniszek została znowelizowana, zob. *Congregatio pro Institutis Vitae Consecratae et Societatibus Vitae Apostolicae*, «*Cor orans*» – *Instructio applicationis Constitutionis Apostolicae «Vultum Dei quaerere» de vita contemplativa feminarum*, 1 kwietnia 2018, AAS 110 (2018), s. 814–864, nr 111.

2° poszczególne domy instytutu na prawie diecezjalnym, położone na jego terytorium.

- § 3. Zakonnicy powinni z zaufaniem odnosić się do wizytatora, a gdy zgodnie z prawem o coś pyta, mają obowiązek odpowiadać zgodnie z prawdą, w miłości; nikomu zaś nie wolno w jakikolwiek sposób odwozić zakonników od wypełniania tego obowiązku albo w inny sposób przeszkadzać w osiągnięciu celu wizytacji⁶.

Cytowany wyżej kan. wskazuje na kontynuację instytucji prawnej, nadal potrzebnej dla poszczególnych instytutów zakonnych. Dzięki wizytacji można osiągać szereg różnych celów. Należy do nich skuteczne podtrzymywanie kontaktów przełożonego z podwładnymi, bardziej personalne i osobiste. Bezpośrednia obecność w domu zakonnym pozwala wizytującemu przełożonemu na poznanie konkretnych warunków życia i działalności poszczególnych wspólnot zakonnych oraz jej członków. Tym samym ułatwia to efektywniejsze wykonywanie funkcji rządzenia w relacji do rzeczywistej sytuacji, bezpośrednio ocenianej, a nie jedynie obserwowanej z dalszej perspektywy (np. z siedziby prowincji). Następnie bezpośredni kontakt umożliwia rozpoznanie trudności, jakie występują w poszczególnych domach zakonnych lub w innych strukturach bądź dziełach zakonnych, co w konsekwencji może prowadzić do obiektywnego ich rozwiązywania. Tak w historii, jak i współcześnie celem jest ponadto zapobieganie nadużyciom lub wykroczeniom w życiu duchowym czy w kwestiach administracyjnych. Świadomość życia i dynamiki wspólnot może następnie sprzyjać wspieraniu użytecznych inicjatyw, pomysłów (np. duszpasterskich), realizowanych projektów instytucjonalnych, czy to jako aktywności całej wspólnoty, czy też pojedynczych jej członków.

Prawo powszechne Kościoła poleca przeprowadzanie wizytacji, ale nie określa specyficznego przedmiotu tego działania ani jego zakresu lub celu⁷. Wytyczają je natura instytutu, jego charyzmat i posłannictwo w Kościele oraz prawo własne. Z innych ogólnych celów wizytacji, oprócz wyżej wymienionych, można wskazać na zachowanie dyscypliny zakonnej, która wymaga ciągłego odnawiania. Przełożony, który wizytuje wspólnotę, buduje i inspiruje w niej jedność braterską, a w szerszej perspektywie – jedność całego instytutu. Przy okazji dzieli się informacjami, projektami z większego obszaru (jak prowincja zakonna), co służy lepszemu wzajemnemu zrozumieniu, wymianie

⁶ *Codex Iuris Canonici, auctoritate Joannis Pauli PP. promulgatus, Kodeks Prawa Kanonicznego. Promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022 [dalej: KPK 1983], kan. 628.*

⁷ Por. B.W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, dz. cyt., s. 84.

myśli i doświadczeń. Chodzi o to, by wspólnota i jej członkowie byli świadomi tego, co jest udziałem całego instytutu, a zarazem własnego charyzmatycznego wkładu w misję Kościoła.

Od strony przedmiotowej w trakcie wizytacji przełożony powinien zapoznać się z różnymi egzystencjalnymi problemami i sprawami zakonników oraz wspólnoty. Następnie zasięga informacji odnośnie do prowadzonej działalności apostolskiej, wypełniania obowiązków przez zakonników oraz przełożonego i ekonoma, tak wewnątrz wspólnoty, jak i w aktywności zewnętrznej, np. funkcji katechetycznych. Konieczne jest pytanie o zdrowie współbraci, co niekiedy prowadzi np. do podjęcia decyzji związanych z umożliwieniem leczenia w innej miejscowości, przez skierowanie do innej wspólnoty. Konieczne jest pochylenie się nad kwestiami życia duchowego, wiernością praktykom modlitewnym, zachowaniem klauzury. Wizytacja dotyczy też miejsc przeznaczonych do kultu Bożego (kaplice, kościoły). Konieczne należy zbadać sprawy ekonomiczne, administrację dobrami zakonnymi (kościelnymi). Przełożony winien zapoznać się z dokumentacją, nie tylko ekonomiczną, ale również z innymi istotnymi dla domu zakonnego informacjami. Nie należy pomijać sprawdzenia kroniki domu, protokołów spotkań rady domu lub kapituły domu⁸.

Własną specyfikę ma wizytacja w domu formacyjnym, poprzez odniesienie do osób w formacji początkowej, aktualnego etapu ich duchowego, intelektualnego i duszpasterskiego rozwoju. W trakcie nawiedzenia domu formacji należy też zaplanować spotkania z gronem formatorów i wykładowców. Każda wizytacja ma służyć duchowemu rozwojowi osoby i jej powołania – o ile jest ona otwarta na dialog z przełożonym i poznawanie woli Bożej.

Ogólnie można stwierdzić, że wizytatorowi podlegają wszystkie sprawy w ramach jego kompetencji, wytyczonych prawem powszechnym i własnym, ewentualnie wyszczególnionych w delegacji (prawie delegowanym), czy to w odniesieniu do spraw konkretnego zakonnika, czy w kontekście realizacji zadań całej wspólnoty. Wizytacja kanoniczna jest wyrazem sprawowania władzy rządzenia w wymiarze zewnętrznym oraz nadzwyczajnym aktem rządzenia. Prawo wizytacji i obowiązek posłuszeństwa nie ulega przedawnieniu, „tak by wskutek przedawnienia wierni nie mogli być wizytowani przez żadną władzę kościelną i nie podlegali żadnej władzy”⁹. W jej trakcie, zwłaszcza w instytutach kłeryckich na prawie papieskim, może zaistnieć potrzeba udzielenia dyspensy od ślubów prywatnych, zamiany przyjętych zobowiązań

⁸ Dokumentacja tego rodzaju ma nie tylko bieżące znaczenie, ale z upływem czasu nabiera walu historycznego.

⁹ KPK 1983, kan. 199 n. 7.

lub ich zawieszenia¹⁰, ewentualnie podjęcia innych decyzji prawnych, z racji uprawnień przełożonych w tych instytutach jako ordynariuszy (gdy wizytuje przełożony wyższy).

Niekiedy w trakcie wizytacji przełożony zapoznaje się ze sprawami i informacjami poufnymi. Może go to skłonić do podjęcia działań na mocy sprawowanego urzędu lub do wszczęcia działań dyscyplinarnych, zawsze z poszanowaniem praw zakonnika (m.in. fundamentalnego prawa do obrony oraz prawa do dobrego imienia, zgodnie z kan. 220). Czasem wizytacja daje okazję do spotkania z zakonnikiem prawnie przebywającym poza wspólnotą; również eksklaustrowanym, który jest zależny i pozostaje pod opieką swoich przełożonych¹¹. A wobec zakonnika, który bez uzasadnionej przyczyny opuszcza dom zakonny, prawo powszechnie nakłada na przełożonego następujący obowiązek: „Zakonnik, który bezprawnie przebywa poza domem zakonnym z zamiarem uwolnienia się spod władzy przełożonych, powinien być przez nich pilnie odzyskany oraz wspomagany, aby powrócił i wytrwał w swoim powołaniu”¹².

Zwykle przedmiotem wizytacji są sprawy ekonomiczne, dotyczące zarządu dobrami kościelnymi. Zdarza się, że instytut doświadcza trudności w tym zakresie, co może być przedmiotem odrębnej wizytacji. W treści dokumentu z 2017 roku wskazuje się na możliwość przeprowadzenia wizytacji nakazanej i kierowanej przez Dykasterię Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego: „W obliczu istotnych problemów ekonomicznych Dykasteria ta może interweniować bezpośrednio w życie instytutów i stowarzyszeń poprzez wizytatorów apostolskich i komisarzy papieskich. Okazje te powinny być przyjęte jako oznaka troski Stolicy Apostolskiej, której zostało powierzone zadanie opieki, promocji i czuwania nad instytutami”¹³.

2. Wizytator zakonny i przebieg wizytacji

Prawo i obowiązek przeprowadzania wizytacji mają przełożeni, na których wskazuje prawo własne instytutu (kan. 628 § 1). Z drugiej strony, jest to również prawo członków instytutu (w znaczeniu biernym: być wizytowanym). Zaniedbanie tego obowiązku przez przełożonych przez dłuższy czas albo ewen-

¹⁰ Por. tamże, kan. 1195–1197, 1203.

¹¹ Por. tamże, kan. 687.

¹² Tamże, kan. 665 § 2.

¹³ Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Ekonomia w służbie charyzmatu i misji. Jako dobrzy szafarze różnorodnej łaski Bożej służcie sobie nawzajem tym darem, jaki każdy otrzymał (1P 4,10). Ukierunkowania*, 12 grudnia 2017, Niepokalanów 2019, nr 96.

tualne nadużycia z ich strony w zakresie przeprowadzania wizytacji mogą być przedmiotem prawa karnego¹⁴.

Zazwyczaj wizytację przeprowadzają przełożeni wyżsi (przełożony generalny, prowincjalny, przełożony jednostki administracyjnej zrównanej z prowincją), gdyż to im podlegają domy zakonne i poszczególni członkowie. Nie dokonują wizytacji przełożeni lokalni. Przełożony wyższy może przeprowadzić wizytację osobiście lub przez swojego delegata, którym może być wikariusz przełożonego, ewentualnie członek rady (generalnej, prowincjalnej), zachowując w tym przedmiocie przepisy prawa własnego. Niekiedy przełożony może dobrać sobie osoby towarzyszące, które mogą być specjalistami w jakimś zakresie, np. ekonomicznym lub duszpasterskim. Jeszcze przed właściwym terminem wizytacji wskazane jest przygotowanie własne wizytatora, poprzez: przestudiowanie dostępnych informacji; przedyskutowanie (np. w obrębie rady przy przełożonym) spraw lub problemów, które należy poruszyć już w miejscu wizytacji; prośbę o wypełnienie ankiety lub przesłanie dokumentów od wspólnoty, która ma być wizytowana. Wizytujący już w trakcie pełnienia swojej funkcji powinien starać się o obiektywność; powinien obserwować i słuchać bez z góry założonych tez, z otwartą postawą wobec współbraci, ale i z właściwym dystansem do spraw i osób, aby dojść do syntetycznej prawdy¹⁵.

Zależnie od prawa własnego lub wypracowanych tradycji albo zwyczajów w instytucie mogą funkcjonować swego rodzaju przewodniki mówiące, na co należy zwrócić uwagę w trakcie wizytacji, albo wytyczne, jak postępować według schematów (programów) przebiegu wizytacji. W obrębie prowincji zwykle jest to także agenda, kiedy i która wspólnota będzie wizytowana; niekiedy wraz z podaniem wiodących tematów wizytacji. W planie wizytacji należy przewidzieć spotkania z odbiorcami posłania apostołskiego, z osobami pracującymi w dziełach zakonnych lub z nimi współpracującymi. Przydatne lub czasem konieczne jest spotkanie z przedstawicielami Kościoła lokalnego w osobie proboszcza lub z urzędnikami kurii diecezjalnej, jeśli jest taka potrzeba lub praktyka.

¹⁴ „§ 1. Kto, poza przypadkami przewidzianymi już przez prawo, dopuszcza się nadużycia w związku ze sprawowaniem władzy, urzędu lub zadania, powinien być ukarany stosownie do wagi czynu lub zaniechania, nie wyłączając pozbawienia urzędu, z zachowaniem obowiązku naprawienia szkody. § 2. Kto zaś, wskutek zawinionego zaniedbania, podejmuje lub pomija bezprawnie z czyjąś szkodą lub zgorszeniem akt władzy kościelnej lub akt odnoszący się do urzędu lub zadania, powinien być sprawiedliwie ukarany, zgodnie z przepisem kan. 1336 § 2–4, z zachowaniem obowiązku naprawienia szkody”; KPK 1983, kan. 1378.

¹⁵ Por. A. Jimenes Echave, *La visita canonica, identidad juridica y application canonica* (can. 628), dz. cyt., s. 35.

Wizytacja jest w jakimś sensie także aktem duchowym. Należy zadbać o modlitwę rozpoczynającą ją i kończącą, o program celebracji i nabożeństw, zgodnie z tradycjami instytutu. Zależnie od celów apostołskich instytutu będą to także spotkania i wspólna modlitwa z odbiorcami posłannictwa.

3. Uprawnienia biskupa diecezjalnego

Osobą uprawnioną do wizytacji, oprócz przełożonych zakonnych, jest również biskup diecezjalny. Od razu należy dodać, że chodzi tu o kanoniczną wizytację struktur zakonnych. Czym innym jest pasterski obowiązek biskupa sformułowany w Kodeksie z 1983 roku: „§ 1. Biskup diecezjalny może osobiście lub przez kogoś innego, podczas wizytacji pasterskiej, jak również w razie konieczności, wizytować powierzone zakonnikom kościoły i kaplice, do których wierni stale uczęszczają, szkoły oraz inne dzieła religijne lub dzieła miłości, duchowe bądź materialne; nie dotyczy to jednak szkół, które są dostępne wyłącznie dla własnych alumnów instytutu. § 2. Gdyby ewentualnie wykrył nadużycie, to może – jeżeli nie odniosło skutku powiadomienie o tym przełożonego – sam własną powagą zarządzić sprawie”¹⁶.

Biskup diecezjalny na mocy kan. 628 jest uprawniony do przeprowadzenia wizytacji określonych podmiotów zakonnych, także w zakresie dyscypliny zakonnej („Biskup diecezjalny ma prawo i obowiązek wizytować, także w zakresie dyscypliny zakonnej”), więc ma prawo pytać zakonników również o życie klasztorne wspólnoty i ich osobiste przestrzeganie reguły zakonnej. Zadanie wizytacji może zrealizować sam albo zlecić jej przeprowadzenie komuś innemu. W tym drugim przypadku odpowiednią osobą byłby zwłaszcza wikariusz biskupi ds. życia konsekrowanego¹⁷ albo inny ordynariusz miejsca (wikariusz generalny, inny wikariusz biskupi). Paragraf 2 kan. 628 zawęża zakres wizytacji kanonicznej do:

- a) niezależnych klasztorów, o których w kan. 615;
- b) poszczególnych domów instytutu na prawie diecezjalnym, które są położone na jego terytorium.

Każda wizytacja ma służyć dobru wspólnoty. Działanie biskupa może zapobiec nadużyciom i wykroczeniom przeciwko prawu kanonicznemu; w szczególnie trudnych sytuacjach biskup może korzystać z uprawnień dyscyplinarnych: „Ze względu na bardzo poważną i nagłą przyczynę biskup diecezjalny

¹⁶ KPK, kan. 683.

¹⁷ Por. A. Calabrese, *Instituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, wyd. 3, Città del Vaticano 2011, s. 134.

może zakazać przebywania na terenie diecezji członkowi instytutu zakonnego, jeżeli jego przełożony wyższy mimo powiadomienia zaniedbał zarządzenia sprawie; sytuację należy natychmiast przedstawić Stolicy Apostolskiej¹⁸.

Ponadto, w związku z nakładaniem się kompetencji w zakresie prawa do przeprowadzenia wizytacji, potrzebne są jakieś uzgodnienia, tak aby biskup i przełożony zakonny porozumiewali się m.in. co do terminów i zakresów wizytacji oraz działali w pewnym skoordynowaniu. Jeden i drugi ma prawo kontrolować dyscyplinę zakonną, lecz bez nadmiernego obciążenia dla wspólnoty i jej członków, bez naruszania harmonii normalnego zarządzania i działalności instytutu¹⁹.

Uprawnienia biskupa diecezjalnego, jak wskazano powyżej, dotyczą także wizytacji w klasztorach niezależnych, o których mowa w kan. 615. Tu trzeba dodać, że norma kan. 628 została częściowo znowelizowana przez Instrukcję *Cor orans* z 2018 roku. Mianowicie w klasztorach mniszek wraz z biskupem diecezjalnym w przeprowadzeniu wizytacji uczestniczy przewodnicząca federacji mniszej: „Uchylając postanowienia kan. 628, §2, 1° KPK Przewodnicząca Federacji w ustalonym czasie towarzyszy Wizytatorowi regularnemu podczas wizytacji kanonicznej klasztorów należących do Federacji jako współwizytorka²⁰”.

4. Częstotliwość i zasady organizujące przebieg wizytacji

W prawie powszechnym brakuje normy określającej częstotliwość przeprowadzania wizytacji, domów, struktur czy ewentualnie poszczególnych członków instytutu. Zasadnicze wytyczne w tym zakresie powinno stanowić prawo własne instytutu. W praktyce może to być odstęp roku, dwóch, trzech lat lub jeszcze inny termin. Niezależnie od sprecyzowania tego czasu (zwykle w zbiorze fundamentalnym), chodzi o częstotliwość, która gwarantowałaby realizację celów wizytacji. Wskazania prawa własnego są wiążące dla przełożonych zakonnych.

Jak już wskazano, także biskupi diecezjalni mają prawo i obowiązek wizytacji określonych domów zakonnych. Przepisy prawa instytutu odnośnie do

¹⁸ KPK 1983, kan. 679 oraz cytowany już wyżej kan. 683 § 2; biskup może też odwołać zakonnika z urzędu diecezjalnego; por. tamże, kan. 682 § 2.

¹⁹ Por. B.W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, dz. cyt., s. 84.

²⁰ Instrukcja *Cor orans*, dz. cyt., nr 111; przedmiotowe uchylene normy kodeksowej zostało zatwierdzone przez Ojca świętego w formie szczególnej, o czym informuje przypis 81 w tymże dokumencie; inne zagadnienia dotyczące wizytacji w klasztorach mniszek zob. tamże, nr 74, 81, 83, 112–113, 115–117, 125, 143, 181, 202, 259.

terminów wizytacji mogą być dla nich punktem odniesienia, lecz nie są nimi związani. Należy jednak założyć istnienie pewnej regularności czy częstotliwości wizytacji. Istotne jest to, aby terminowość tej czynności współgrała z jej zamierzonymi celami.

Różne tradycje zakonne, ale także potrzeby, zamierzenia i cele wpływają na możliwe klasyfikowanie wizytacji²¹. Mogą one być zwyczajne (np. co rok); nadzwyczajne (np. co 5 lub 10 lat); generalne (całego instytutu), prowincjalne, lokalne (określonego domu zakonnego); specjalne; okolicznościowe; informacyjne; poprawcze lub zaradcze; ale także mniej formalne, rozumiane jako spotkanie braterskie lub rodzinne (czasem grzecznościowe), połączone z realizacją jakiegoś celu, jak zebranie informacji o nowych zamierzeniach apostołskich.

Przebieg wizytacji i ostatecznie osiągnięcie zamierzonych celów zależy nie tylko od norm prawa własnego (osoby uprawnione, częstotliwość itp.), ale również od „klimatu” potrzebnego dla tej czynności. Treść paragrafu 3 kan. 628 wskazuje, że skuteczność wizytacji jest warunkowana również postawami zakonników i innych uczestników tego wydarzenia. Te postawy przybrały w normie kodeksowej formę czterech obowiązków prawnych²².

a) „Zakonnicy powinni z zaufaniem odnosić się do wizytatora”. Norma prawna określa ramy ogólne, jednakże wypełnienie jej treścią jest czymś poniekąd osobistym. Brak zaufania do wizytatora, zwykle wyposażonego w atrybuty władzy, może skłaniać osobę wizytowaną do przyjęcia postawy wycofanej, niewypowiadania się szczerze bądź ukrywania swojego zdania lub istotnych informacji. Dlatego zaufanie jest konieczne, aby wizytacja mogła osiągnąć swój cel lub służyć rozwiązaniu problemów będących jej przedmiotem. Wzbudzenie zaufania wymaga aktywnej postawy i po części odpowiednich cech charakteru u wizytatora. To on powinien je wzbudzić do siebie oraz do zadania, jakie w danym momencie pełni. Przykładowo, może to osiągnąć, akcentując dobro wizytacji (wspólnoty i jej członków) jako nadrzędny cel wizytacji, a nie jedynie szukać błędów lub naruszeń prawa i dyscypliny zakonnej.

b) „(...) a gdy zgodnie z prawem o coś pyta, mają obowiązek odpowiadać zgodnie z prawdą, w miłości”. Najpierw należy rozważyć, czym są pytania stawiane zgodnie z prawem lub „prawne”. Wizytator może je postawić zgodnie z prawem powszechnym Kościoła i prawem własnym instytutu (zgodne z treścią i duchem Konstytucji), w ramach posiadanej władzy własnej czy delegowanej, a także w relacji do natury i celu wizytacji. Forma tych pytań może być

²¹ Por. A. Jimenes Echave, *La visita canonica, identidad juridica y application canonica* (can. 628), dz. cyt., s. 37.

²² Por. B.W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, dz. cyt., s. 85.

zróznicowana: pytania ogólne; szczegółowe; ustne; pisemne (możliwa jest też ankieta, zwłaszcza przygotowująca do wizytacji); pytania postawione publicznie lub prywatnie; kierowane do wszystkich członków wspólnoty lub tylko do niektórych.

Pytania zgodne z prawem nie wykluczają, a czasem wręcz zakładają konieczną delikatność, tak aby uszanować każdego z wizytowanych. Roztropność podpowiada unikanie publicznych i ogólnych oskarżeń. Jeśli pojawi się konieczność postawienia zarzutu, to raczej w indywidualnej rozmowie, na podstawie uprzednio zebranych przesłanek i dowodów. Należy też roztropnie dobierać słowa, by nie ujawniać źródła informacji, gdyby to naruszało czyjąś intymność lub prywatność (zob. kan. 220) albo dane osobowe, a także by nie prowokować sytuacji skutkujących pomówieniami lub plotkami. Prawne pytania nie mogą zbyt ingerować w sferę intymną – forum wewnętrzne, np. nie można pytać wprost o popełnione grzechy rozmówcy czy grzechy innych osób (np. współbraci, krewnych)²³; nie jest jednak wykluczone postawienie pytania ogólnego, np. czy zakonnik się modli, czy korzysta z sakramentów itp.

Odpowiedzi na pytania wizytatora powinny być zgodne z prawdą („mają obowiązek odpowiadać zgodnie z prawdą, w miłości”), co stanowi nakaz prawny dotyczący wszystkich wizytacji kanonicznych dokonywanych przez przełożonych kościelnych. Wizytacja o tyle jest skutecznym instrumentem prawnym, o ile opiera się na prawdzie, co dalej służy m.in. zachowaniu karności i jedności zakonnej, usunięciu nadużyć itd. Podstawą jest jednakże zebranie prawdziwych informacji od każdego z członków, gdy wypowiadają się na swój temat lub o sprawach całej wspólnoty. Brak prawdziwych odpowiedzi nie pozwala wizytatorowi zebrać pełnych informacji; ewentualne ukrywanie problemów wspólnoty utrudnia ich zdiagnozowanie oraz dobranie odpowiednich rozwiązań zaradczych. Czasem wizytacja mogłaby ujawnić fakt podejmowania we wspólnocie decyzji niezgodnych z prawem powszechnym i własnym, np. w zakresie ekonomicznym. Ukrywanie tego przed wizytatorem czy zafałszowanie w tym zakresie sprzeciwia się zasadniczemu celowi wizytacji, a także godzi w dobro wspólne, samego instytutu czy wspólnoty Kościoła. Oparcie się na prawdzie wyklucza odpowiedzi z nią niezgodne, czy jako nieprawdziwe (wprost lub pośrednio kłamliwe), czy wymijające (nieistotne) lub ukrywające albo jako przemilczanie tego, co należałoby powiedzieć i zarazem odpowiada prawdzie.

Następnie, odpowiedzi zakonników oparte na miłości nie mogą być jedynie negatywnym przedstawianiem wspólnoty i jej członków, w takim znaczeniu, że są deprecjonujące: zawierają sformułowania krytykanckie, rozsiewają

²³ Por. A. Calabrese, *Instituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, dz. cyt., s. 135.

plotki, wyolbrzymiają fakty i ich negatywną ocenę. Wizytowany nie powinien wypowiadać się w sposób, który wskazuje na posiadany przezeń zamiar zemsty, czy też inny sposób sprzeczny z miłością braterską. Odpowiedzi, gdy nie płyną z miłości, sprzeciwiają się istotnemu dla życia zakonnego dążeniu do osiągnięcia doskonałej miłości w służbie królestwa Bożego (zob. kan. 573 § 1) oraz czci Boga w miłości (zob. kan. 607 § 1). Na to, czy odpowiedzi zakonnika opierają się na miłości, wskazuje jego język, dobór słów, intonacja, mimika, gestykulacja; odczytywane łącznie ukazują czystą intencję wizytowanego. Wizytator natomiast, słysząc sformułowania, które sprzeciwiają się miłości, powinien zwrócić zakonnikowi uwagę.

c) Kolejny obowiązek prawny sformułowany w kan. 628 brzmi: „nikomu zaś nie wolno w jakikolwiek sposób odwozić zakonników od wypełniania tego obowiązku”. Zakaz ten oznacza wykluczenie jakichkolwiek wpływów, działań, nacisków personalnych, które sprzeciwiałyby się wizytacji. Dotyczy to wszystkich, a wskazać można przede wszystkim na przełożonych (lokalnych lub wyższych) i samych członków instytutu. Niekiedy z jakiejś racji presję na zakonników może wywierać osoba (osoby) spoza instytutu, np. zainteresowana zachowaniem *status quo* dzieła prowadzonego przez wspólnotę. Zakaz obejmuje wszystkie możliwe sposoby negatywnego wpływu na zakonników.

d) Ostatni obowiązek prawny sformułowany w kan. 628 stanowi: „(...) albo w inny sposób przeszkadzać w osiągnięciu celu wizytacji”. Zdanie to wzmacnia zakaz wyżej określony. Przełożeni, aby móc efektywnie dokonywać czynności zarządu, powinni znać realia, potrzeby i wyzwania dotyczące wspólnoty i jej członków²⁴. Działania godzące w wizytację przeszkadzają dobremu sprawowaniu władzy. Czasem takie działania podejmują członkowie wspólnoty przekonani o swojej racji, zwykle jednak subiektywnej, co może rodzić opór wobec samej wizytacji i osób ją przeprowadzających. Następnie należy zauważyć, że niekiedy wpływ na przebieg wizytacji mają nie tylko osobiste działania osób wywierających naciski na zakonników. Chodzi o wykluczenie jakichkolwiek czynów czy zaniechania działań, które w efekcie godzą w naturę i cel wizytacji kanonicznej, przykładowo: zablokowanie dojścia lub dojazdu do wizytowanego obiektu albo pomieszczenia; nieudostępnienie wymaganej dokumentacji, ksiąg, manipulacje w dokumentacji, ukrywanie rzeczy, zmiana miejsca spotkania, niestawianie się na rozmowę itd.

²⁴ Por. E. Gambari, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, tłum. J.E. Bielecki, Kraków 1998, s. 660.

Obecnie obowiązujące dyspozycje kan. 628 § 3 są w dużej mierze kontynuacją tego, co zawierał Kodeks z 1917 roku²⁵. Wizytacja może prowadzić do niezwłocznego wydania decyzji lub dekretu. W poprzednim Kodeksie prawo przewidywało możliwość apelacji od dekretów wizytatora²⁶. W obecnie obowiązującym nie ma takiego przepisu. Jednakże możliwość wydania przez wizytatora aktu prawnego, od którego można się też odwoływać, wynika z norm ogólnych prawa kanonicznego. Zatem wizytator może wydawać polecenia, nakazy lub zakazy na mocy ślubu posłuszeństwa i zgodnie z konstytucjami, jeśli jest to konieczne w odniesieniu do zachowania dyscypliny zakonnej.

W ważnych sprawach należałoby udokumentować wydane polecenia, czyli zastosować formę pisemną. Zresztą praktyką jest opracowanie sprawozdania i/lub protokołu powizytacyjnego, w którym pojawiają się polecenia i zalecenia dla wspólnoty, czy nawet dla poszczególnych zakonników, wraz z opisem sytuacji pozytywnych i ogólnym stanem rzeczy oraz życia wspólnoty; tego, co należałoby zweryfikować przy kolejnej wizytacji. Po spotkaniach indywidualnych wizytujący spotyka się zwykle z przełożonym lokalnym, aby omówić ogólny stan wspólnoty, wyjaśnić coś, wskazać linie działania. Na koniec wizytacji może mieć miejsce, zależnie od tradycji zakonnych, spotkanie całej wspólnoty, z omówieniem ogólnych wniosków i przekazaniem zaleceń lub poleceń. Od dekretów i nakazów można się odwoływać – do zwierzchniej instancji; zarażem do czasu rozstrzygnięcia czy zmiany polecenia należy je wypełniać, o ile są zgodne z regułą czy konstytucjami zakonnymi.

Naruszenie nakazów i zakazów (kan. 628 § 3) nie jest bezpośrednio związane z określoną sankcją karną. Jednakże w prawie własnym mogłyby być wpisane sankcje (np. jako postanowienia kapituł) do zastosowania przez kompetentnego przełożonego i stosownie do jego roztropnego uznania. Z powszechnego prawa karnego można przywołać następującą normę: „Ordynariusz miejsca może stosować kary wobec zakonników we wszystkich sprawach, w jakich mu oni podlegają”²⁷. Jednak zastosowanie kary łączy się z przekroczeniem ustawy lub nakazu karnego²⁸. Może się zdarzyć, że wizytacja ujawni sytuację,

²⁵ „Visitator ius et officium habet interrogandi religiosos quos oportere iudicaverit et cognoscendi de iis quae ad visitationem spectant; omnes autem religiosi obligatione tenentur respondendi secundum veritatem, nec Superioribus fas est quoquo modo eos ab hac obligatione avertere aut visitationis scopum aliter impedire”; CIC 1917, can. 513 § 1.

²⁶ „A decretis Visitatoris recursus datur in devolutivo tantum, nisi Visitator ordine iudiciario processerit”, tamże, can. 513 § 2.

²⁷ KPK 1983, kan. 1320.

²⁸ „W takiej mierze, w jakiej może ktoś mocą władzy rządzenia wydawać w zakresie zewnętrznym nakazy, zgodnie z przepisami kan. 48–58, może również zagrozić w nakazie karami oznaczonymi, z wyjątkiem ekspiacyjnych wiążących na stałe”; tamże, kan. 1319 § 1.

które wymagają skorygowania i po kolejnych upomnieniach zakonnika/ów (najpierw braterskich, potem kanonicznych) albo po przeprowadzonym procesie karnym będą skutkować wymierzeniem kary.

Przeprowadzenie wizytacji opiera się na wyżej przedstawionych podstawach prawnych. Jednakże należy mieć na uwadze, że każde takie wydarzenie jest zarazem spotkaniem różnych osób. Trzeba więc wziąć pod uwagę personalistyczny aspekt wizytacji. W okresie po Soborze Watykańskim II zauważa się tendencję, aby wizytacja nie była zbyt jurydycznym i formalnym wydarzeniem, a za to by w jakiejś części była też spotkaniem jakby rodzinnym²⁹, w czasie którego przełożony jest ojcem duchowym dla swoich współbraci. W ten charakter po części rodzinnego spotkania wpisują się zebrania całej wspólnoty, celebracje i modlitwy, a także kontakty z grupami duszpasterskimi (odbiorcami posłannictwa zakonnego w znaczeniu szeroko rozumianej rodziny duchowości, np. salezjańskiej). Jednakże nadanie wizytacji charakteru bardziej braterskiego (rodzinnego) nie może ograniczać istotnego jej celu.

Konieczne jest zaplanowanie wystarczającego czasu na indywidualne spotkania ze współbraćmi, aby każdy miał możliwość przedstawić wizytującemu siebie i swoje sprawy oraz by sam wizytator bez pośpiechu ich wysłuchał oraz uświadomił sobie potrzeby i trudności współbraci. Wizytacja ma być skutecznym środkiem do rzeczywistego poznania obiektywnych i subiektywnych warunków życia i działalności zakonników. Jest to istotna okazja, aby każdy zainteresowany mógł przedstawić swoje potrzeby i ewentualne trudności. Dobrze zaplanowana i przeprowadzona wizytacja jest narzędziem stymulującym i animującym dla instytutu, dla poszczególnych domów zakonnych oraz samych zakonników.

Wizytacja, choć skupiona na sprawach konkretnej wspólnoty, ma ponadto zacieśniać jej więzy ze strukturami nadrzędnymi i służyć komunii w całym instytucie. Dalej ma łączyć z Kościołem powszechnym i Stolicą Apostolską, np. aby akty władzy powszechnej były znane i wprowadzane w życie: „Przełożeni każdego instytutu powinni upowszechniać znajomość tych dokumentów Stolicy Świętej, które dotyczą powierzonych im członków instytutu, jak również czuwać nad tym, by do tych dokumentów się stosować”³⁰.

Pośród różnych klasyfikacji należy też zauważyć wizytację nadzwyczajną, czy to gdy wynika z zapisów prawa własnego (okresowa wizytacja nadzwyczajna jako wpisana do prawa własnego), czy to gdy łączy się z jakąś szczególną

²⁹ Por. E. Gambari, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, dz. cyt., s. 660; B.W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, dz. cyt., s. 86.

³⁰ KPK 1983, kan. 592 § 2.

potrzebą albo jest efektem decyzji władz nadrzędnych: instytutu lub Stolicy Apostolskiej. Dokonują jej wówczas przełożeni wskazani w prawie własnym: wybrani członkowie zarządu generalnego instytutu albo sam najwyższy przełożony. Niekiedy wizytację przeprowadzą inne osoby, np. wyznaczone przez dykasterię watykańską. Ponadto legat papieski (nuncjusz) ma prawo uzyskać wszystkie potrzebne informacje o domach zakonnych i przekazać je następnie do dykasterii Kurii Rzymskiej. Przykładem nadzwyczajnych interwencji były wizytacja przeprowadzona w zgromadzeniu Legionistów Chrystusa³¹ czy wizytacje w żeńskich instytutach zakonnych w USA³².

Podsumowanie

Wizytacja kanoniczna wspólnot zakonnych, tak w historii, jak i współcześnie, jest bardzo ważnym i przydatnym narzędziem prawnym. Realizacja tego obowiązku służy dobru wspólnemu, najpierw samej wspólnoty i całego instytutu, ale także Kościoła powszechnego. Nie wyklucza to faktu, że praktycznie służy również diagnozowaniu i rozwiązywaniu problemów oraz trudności danej wspólnoty, może też skutkować podjęciem koniecznych decyzji prawnych. Zwykle zapobiega nadużyciom w życiu zakonnym, a ogólne doświadczenie mówi, że lepiej zapobiegać niż leczyć.

Przeprowadzenie efektywnej wizytacji wymaga dobrego jej przygotowania, po stronie wizytującego i samej wspólnoty. W trakcie tego wydarzenia natomiast bardzo przydatne jest tworzenie atmosfery zaufania i otwartości wszystkich zainteresowanych, którzy powinni szukać nade wszystko woli Bożej, a nie własnych partykularnych spraw. Wizytacja wraz ze swoim formalnym aspektem, w ramach prawa, powinna być spotkaniem osób zatroskanych o jak najlepszy sposób życia charyzmatem i powołaniem zakonnym.

³¹ Po wizytacji apostolskiej 1 maja 2010 roku ogłoszono Komunikat końcowy, por. *Komunikat w sprawie zgromadzenia Legionistów Chrystusa*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/inne/sekrstanu_legionisci_01052010 (dostęp: 26 kwietnia 2024).

³² Por. R. McDermott, *The service of authority and obedience: the canonical visitation of major superiors – canon 628 §§1, 3*, „Periodica” 99 (2010), s. 527–555; *Zakonnice na rozdrożu*, https://opoka.org.pl/biblioteka/D/DZ/gn201004_zakonusa (dostęp: 26 kwietnia 2024).

Bibliografia

- F. Bączkowiec, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.
- A. Calabrese, *Instituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, wyd. 3, Città del Vaticano 2011.
- Codex Iuris Canonici, auctoritate Joannis Pauli PP. promulgatus, Kodeks Prawa Kanonicznego. Promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
- Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 25 maja 1917, AAS 9 II (1917), s. 1–593.
- Congregatio pro Institutis Vitae Consecratae et Societatibus Vitae Apostolicae, «*Cor orans*» – *Instructio applicationis Constitutionis Apostolicae «Vultum Dei quaerere» de vita contemplativa feminarum*, 1 kwietnia 2018, AAS 110 (2018), s. 814–864.
- E. Gambari, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, tłum. J.E. Bielecki, Kraków 1998.
- A. Jimenes Echave, *La visita canonica, identidad jurídica y application canonica (can. 628)*, „*Commentarium pro Religiosis*” 103 (2022), s. 31–32.
- D. Kiesch, *Wizytacja wyższego przełożonego zakonnego*, <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/zagadnienia-prawne/kiesch-dominik-ofm-wizytacja-wyzszego-przełożonego-zakonnego-70248/> (dostęp: 27 kwietnia 2024).
- Komunikat w sprawie zgromadzenia Legionistów Chrystusa*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/inne/sekrstanu_legionisci_01052010 (dostęp: 26 kwietnia 2024).
- Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Ekonomia w służbie charyzmatu i misji. Jako dobrzy szafarze różnorodnej łaski Bożej służcie sobie nawzajem tym darem, jaki każdy otrzymał (1 P 4,10). Ukierunkowania*, 12 grudnia 2017, Niepokalanów 2019.
- R. McDermott, *The service of authority and obedience: the canonical visitation of major superiors – canon 628 §§1, 3*, „*Periodica*” 99 (2010), s. 527–555.
- Zakonnice na rozdrożu*, https://opoka.org.pl/biblioteka/D/DZ/gn201004_zakonusa (dostęp: 26 kwietnia 2024).
- B.W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Księga II. Lud Boży. Część III. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego*, Lublin 1990.

Streszczenie

Wizytacja – ważny obowiązek prawny przełożonych zakonnych

Prawo kanoniczne formułuje szereg obowiązków prawnych dla przełożonych zakonnych. Służą one dobru instytutu zakonnego, jak również samym zakonnikom. Jednym z nich jest wizytacja kanoniczna wspólnot. W artykule przybliżono tę instytucję, która istnieje prawie od samych początków życia zakonnego. Omówiono przedmiotowe obowiązujące normy prawa kanonicznego w tej materii, ale też podjęto rozważanie nad współczesnymi wyzwaniami, które łączą się z organizacją i przeprowadzaniem wizytacji we wspólnocie zakonnej.

Wizytacja kanoniczna wspólnot zakonnych, tak w historii, jak i współcześnie, jest bardzo ważnym i przydatnym narzędziem prawnym. Troska o dobro wspólne podejmowane podczas wizytacji łączy się z diagnozowaniem i rozwiązywaniem problemów oraz trudności, może też skutkować podjęciem koniecznych decyzji prawnych. Zwykle zapobiega nadużyciom w życiu zakonnym.

Przeprowadzenie efektywnej wizytacji wymaga dobrego jej przygotowania, po stronie wizytującego i samej wspólnoty. W trakcie tego wydarzenia bardzo przydatne jest tworzenie atmosfery zaufania i otwartości przez zainteresowanych, którzy powinni szukać nade wszystko woli Bożej, a nie własnych partykularnych spraw. Wizytacja wraz ze swoim formalnym aspektem, w ramach prawa kanonicznego, powinna być spotkaniem osób zatroskanych o jak najlepszy sposób życia charyzmatem i powołaniem zakonnym.

Summary

Visitation – an important legal duty of religious superiors

Canon law formulates the legal obligation of canonical visitation of religious communities. The article discusses the purpose, scope and object of the visitation, Then the persons responsible for conducting the visitation, mainly religious superiors and the diocesan bishop, are indicated. In the next part, selected legal principles, concerning the organization of visitation, are discussed. Any such event serves the common good of the religious institute, the religious themselves, as well as the good of the universal Church.

Canonical visitation of religious communities, as in history as in modern times, is a very important and useful legal tool. Through visitation, problems and difficulties and abuses in religious life can be diagnosed and resolved. Conducting an effective visitation requires good preparation of it, on the part of the visitor and the community itself. And during this event, it is very useful to create an atmosphere of trust and openness for all concerned, who should seek God's will above all. Visitation with its formal aspect, within the framework of the law, is a meeting of people concerned about the best way to live the charism and religious vocation.